

УДК 330.526.5:330.15

ШЕРСТЮКОВА КАРИНА,*аспірант кафедри економічної теорії**Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг*

ПЕРЕРОЗПОДІЛ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОЇ РЕНТИ З МЕТОЮ ДОБРОБУТУ СУСПІЛЬСТВА: ДОСВІД ШТАТУ АЛЯСКА

У статті з'ясовано основні принципи побудови системи перерозподілу природно-ресурсної ренти, функціонування якої забезпечує високий рівень економічного та суспільного добробуту населення. Проаналізовано механізми та умови ефективності моделей розподілу й перерозподілу природно-ресурсної ренти в сучасній економіці. Досліджено світовий досвід використання рентного механізму перерозподілу доходів з метою суспільного добробуту, зокрема досвід штату Аляска. Визначено основні принципи перерозподілу природно-ресурсної ренти, що зумовлюють ефективність рентної політики та державної соціально-економічної політики взагалі.

Ключові слова: природно-ресурсна рента; механізм перерозподілу доходів; модель економіки суспільного добробуту; штат Аляска.

Постановка проблеми. Проблема розподілу та перерозподілу ренти в сучасній економіці стоїть дуже гостро як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. У більшості країн світу, де лідерами розробки природних багатств виступають державні компанії, земля та її надра належать державі (перебувають у державній власності). Окремі політичні сили та бізнес-групи використовують цей факт як основний аргумент, що розподіл природно-ресурсної ренти відбувається в інтересах усіх жителів країни, усього суспільства. Проте більшість науковців та фахівців у галузі рентних відносин уважають, що така точка зору не відповідає дійсності. За розрахунками незалежних американських експертів, у країнах із розвинутою економікою рівень приватизації (необґрунтованого присвоєння) ренти сягає третини національного доходу. В інших країнах (переважно сировинних економіках) ця частка виявляється набагато вищою. Такий розподіл багатства в сучасному світі деякі фахівці вважають фарсом [1], а експерти міжнародних інституцій (ООН) - "гротескним". Під політичним впливом, тиском і жорстким контролем крупних власників землі й сировинних магнатів значення ренти у формуванні національних доходів свідомо замовчується ще й з метою ухилення від додаткового оподаткування.

Навіть провідна роль держави в перерозподілі рентних доходів сама по собі не є гарантією від приватизації ренти на користь вузьких соціальних прошарків, а не основної маси населення. Але деяким країнам вдалося успішно вирішити цю проблему. Наприклад, державні нафтові компанії Кувейту, Йемену фактично є власністю правлячих династій, але в результаті перерозподілу природно-ресурсної ренти цим країнам удалося забезпечити високий рівень життя й соціальної захищеності свого населення, створити розвинену інфраструктуру. Акумулявання та перерозподіл державою значної частини ренти від використання природних ресурсів не лише на загальнодержавні потреби, а

й на розвиток соціальної сфери, інвестиції в економіку країни здійснюються в багатьох країнах Заходу (Норвегія, Велика Британія, США та ін.). Однак, наприклад, у Венесуелі державна монополія на надра й виробництво нафти не ліквідувала масової бідності та високого рівня соціального розшарування населення.

Про наявність проблем прихованої експлуатації природних ресурсів і необґрунтованого присвоєння доходів, що виникають у результаті, неефективної системи вилучення, розподілу, перерозподілу й використання ренти в Україні свідчать масштаби нелегального видобутку вугілля в Луганській і Донецькій областях та бурштину - у Рівненській і Житомирській областях, неконтрольованої вирубки лісів - у Карпатах. За деякими оцінками: масштаби тіншового ринку вугілля в країні - близько 5 % від загальної кількості вугілля, що видобувається; нелегальний видобуток бурштину приносить дохід до 3 тис. дол. на день; на незаконній вирубці лісу щомісячний обіг грошових коштів може сягати 10 млн грн.

Таким чином, в умовах сучасної економіки проблема необґрунтованого присвоєння природно-ресурсної ренти невеликою групою людей, проблема приватизації ренти і втрат держави від її недоотримання набуває особливого значення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування ефективних моделей і механізмів регулювання економічних відносин, що виникають у процесі використання природних ресурсів та розподілу доходів, які утворюються в результаті, присвячено роботи відомих сучасних вітчизняних і закордонних авторів. Науковий доробок з означеної проблематики представлено працями Б. Данилишина, В. Міщенко, Д. Львова, Ю. Яковця, О. Латкова, В. Мещерова, Ю. Разовського, А. Кудріна, А. Ложнікової, Ю. Пашина, Р. Стайнера та інших. Але пошук економічних моделей забезпечення суспільного добробуту, зокрема за рахунок високого ступеня перерозподілу доходів, у тому числі природно-ресурсної ренти, не завершено.

Метою статті є вивчення основних принципів та умов ефективності системи перерозподілу доходів узагалі та природно-ресурсної ренти зокрема, у тому числі в країнах із високим рівнем добробуту. Для дослідження обрано навіть не країну, а окремих штат США - штат Аляска. Це зумовлено й тим, що "іманентною ознакою соціально-економічного розвитку України є рентна природа міжрегіональних економічних нерівностей, яка виступає чи не основною детермінантою розвитку соціального та економічного потенціалів окремих регіонів" [2, с. 9]. Завданням дослідження є пошук науково обґрунтованих принципів та ефективних механізмів соціально-економічної рентної політики, спрямованої на підвищення добробуту громадян країни.

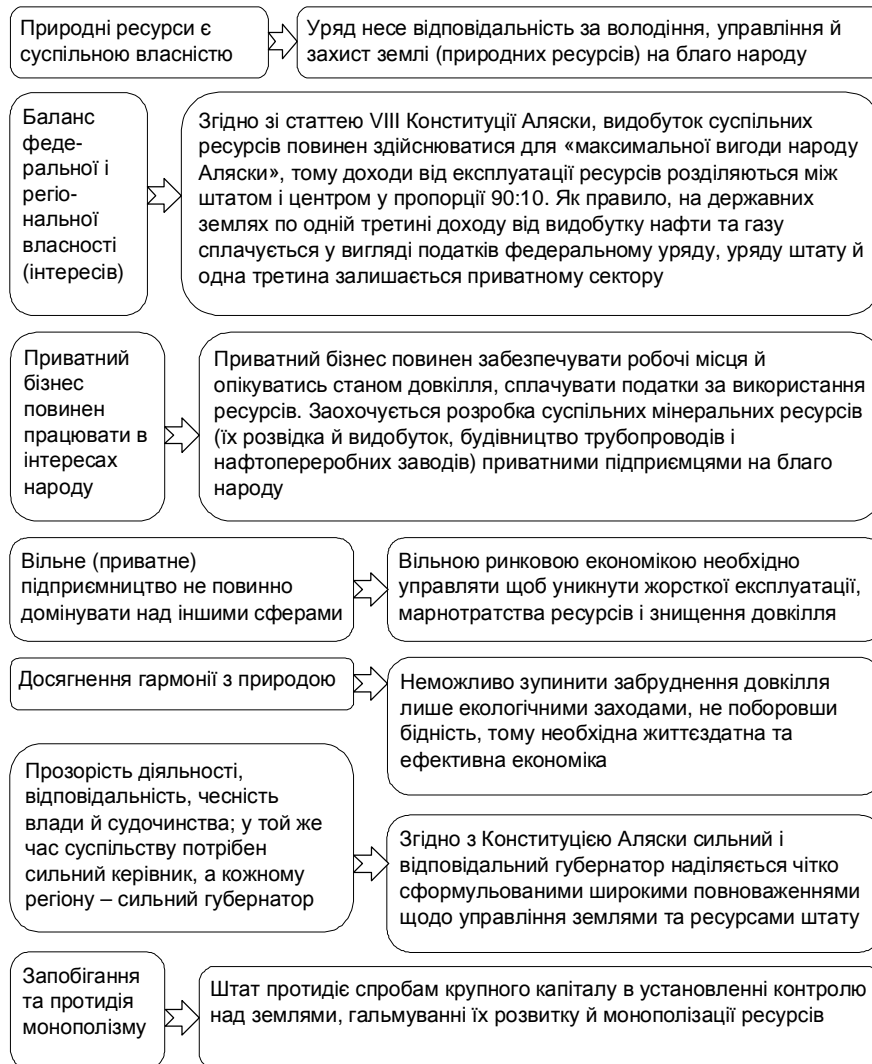
Виклад основного матеріалу. Попередні дослідження механізмів, що використовуються в закордонній практиці, а також умов ефективності різноманітних національних моделей регулювання процесів вилучення, розподілу, перерозподілу, акумулювання та подальшого цільового використання ренти переконують у тому, що знайти гармонію численних інтересів (центру та регіонів; бізнес-структур, влади й населення) і певною мірою забезпечити баланс соціуму-економіки-екології

вдалося регіональному співтовариству на Алясці. Досвід можна вважати унікальним, тому що в окремому регіоні країни вдалося забезпечити доволі високий рівень добробуту його населення переважно завдяки виваженій та обґрунтованій соціально-економічній рентній політиці. Вивчення такого досвіду має теоретичне та практичне значення, у тому числі в плані його адаптації до умов вітчизняної економіки.

На чому ж базується досліджувана система перерозподілу доходів?

На думку В. Хікла (одного з колишніх губернаторів штату Аляска), держава може досягти процвітання лише за рахунок інституту суспільної власності на землю та надра. Тобто основною умовою нинішнього благополуччя регіону є вибір певної специфікації прав власності на природні ресурси, а в підсумку - форми власності, яка по-суті є громадською (або навіть суспільною) [3].

Основні принципи системи перерозподілу природно-ресурсної ренти, що покладено в основу соціально-економічної моделі забезпечення суспільного добробуту штату Аляска, можна викласти в декількох ключових положеннях [3] (рис. 1). Більшість із них закріплено законодавчо - Конституцією штату Аляска. Наведені

Рис. 1. Основні принципи системи перерозподілу природно-ресурсної ренти для суспільного добробуту (штат Аляска).

Джерело: складено автором за [3]

положення переконають у тому, що забезпечення достатку, стабільності, безпеки, стійкого розвитку й процвітання для всіх жителів країни (регіону) є першочерговим державним завданням досліджуваної моделі суспільного добробуту, одним з інструментів реалізації якого виступає система перерозподілу природно-ресурсної ренти.

Іншою важливою складовою механізму забезпечення суспільного добробуту в результаті перерозподілу доходів є відповідна система оподаткування використання ресурсів.

На території штату встановлено такі податки:

податок на видобуток - оподатковується чистий прибуток від видобутку за ставкою 35 % (до 2014 року за прогресивною шкалою податок сягав 75 %). Цей податок забезпечує майже 88 % доходів штату від видобутку нафти та газу;

роялті (компенсаційна виплата штату за право володіння природними ресурсами) - в основному застосовується ставка 12,5 %;

податок на майно - становить 2 % від вартості майна, необхідного для експлуатації родовища;

податок на прибуток корпорацій - 9,4 %;

збір за забруднення навколишнього середовища при видобутку нафти - становить 0,05 долара за кожен барель.

Більшість податкових платежів спрямовується до бюджету штату (Загального фонду) для забезпечення державних видатків. У той же час від 25 до 50 % коштів, отриманих у результаті оподаткування ресурсів, спрямовується до спеціально створеного фонду (Постійного фонду штату Аляска).

Основним принципом політики оподаткування доходів ресурсних галузей економіки є встановлення оптимального рентного режиму, який залишає стимули до виробництва і в той же час максимізує дохід, що сплачується державі (у формі податків).

Узагалі, на думку експертів, досвід перерозподілу рентних доходів штату Аляска характеризується як позитивними, так і негативними моментами [1, 4].

До позитивних відносять створення та ефективне функціонування спеціальних фондів - Постійного (перманентного) фонду штату Аляска і Конституційного бюджетного резервного фонду. Саме створення цих фондів надало можливість вирішити питання перерозподілу надприбутків, зокрема природно-ресурсної ренти, акумулювання коштів та ефективного управління накопиченим капіталом.

Постійний фонд штату Аляска (далі - Фонд) засновано в 1976 році з метою створення бази інвестицій, що забезпечуватиме дохід у майбутньому, а також збереження джерел доходів уряду й майбутніх поколінь Аляски (у разі падіння доходів від нафти). Фонд формується за рахунок доходів від рентних платежів (від 25 % до 50 % від усіх рентних платежів, як уже зазначено вище), роялті, федеральних платежів по розподілу доходів від мінеральних ресурсів, які одержуються штатом Аляска. Основний капітал Фонду не може витрачатись без згоди виборців, доходи від капіталу спрямовуються на захист коштів від інфляції та перераховуються у вигляді щорічних дивідендів жителям штату [5]. Фонд не підконтрольний виконавчій владі штату й управляється Корпорацією Постійного фонду. Станом на 26 квітня 2016 року активи Фонду складають 53,0814 млрд дол., за прогнозами на 2019 рік вони становитимуть близько 60 млрд дол., у 2022 році - майже 70, у 2025 році -

більше 80, у 2026 році очікується сума близько 84 млрд дол. [5, 11].

Конституційний бюджетний резервний фонд заснований у 1990 році у зв'язку із зниженням світових цін на нафту в другій половині 1980-х років. Метою створення цього фонду стало фінансування дефіциту бюджету, викликаного падінням цін на нафту, а також фінансування касових видатків бюджету впродовж бюджетного року. Основна функція фонду - стабілізаційна. До фонду спрямовуються платежі від вирішення спірних питань щодо оподаткування нафтовидобутку й стягнення роялті (пеня та штрафи). Існування та діяльність цього фонду є підтвердженням важливості для держави ефективних механізмів суспільної згоди при стягванні платежів із нафтових компаній. За останні десять років сума надходжень досягла 2 млрд дол. [6].

Негативним моментом досвіду Аляски вважається створення максимально сприятливого податкового режиму для підприємств (переважно нафтових), які знаходяться в тісному взаємозв'язку з владою. Наслідком цього є угоди між законодавчою владою штату та нафтовою промисловістю на користь останньої.

По-перше, система й ставки оподаткування, які неодноразово змінювались, сьогодні ще мають деякі особливості. Свого часу через відсутність постатейного розподілу доходів нафтові компанії почали використовувати порівняно незначні доходи, одержувані за межами штату, для заниження порівняно високих доходів, одержуваних на Алясці. У результаті ефективна ставка податку на дохід нафтових корпорацій на Алясці впала з 10 до 3 %. У 2006 році з метою збільшення державних доходів та стимулювання інвестицій регресивне оподаткування нафтовидобутку замінено на прогресивне (передбачено збільшення податку зі зростанням цін на нафту). Держава, узявши на себе зобов'язання розподілу ризиків при низьких цінах на нафту, у подальшому розглядає питання про розподіл доходів при високих цінах на розвідку й розробку родовищ. Податкова реформа 2013 року спростила всю систему оподаткування: скасовано прогресивну шкалу податку, запроваджено єдину базову ставку 35 % і пільгу в 5 дол. за кожен видобутий барель. У результаті компанії нарастили об'єм інвестицій до 3 млрд дол. За оцінками експертів, новий податковий режим дозволить економити галузі майже 1 млрд дол. на рік. Однак нафтові компанії знаходять різні способи ухиляння від податків (наприклад продаж нафти своїм дочірнім компаніям за цінами, нижче ринкових та інші).

По-друге, можливість отримання доходу від завищеної вартості тарифів системи нафтопроводів "Транс-Аляска". Сумісне володіння 95 % нафтопроводів "Транс-Аляска" трьома компаніями (BP, Exxon і Phillips Petroleum), на які також припадає 95 % нафтовидобутку, дозволяє їм отримувати надприбуток від тарифів, стягуваних за транспортування нафти нафтопроводом. Збільшення видатків на транспортування обходиться державі в більш як 400 доларів сохвилини [7].

По-третє, довготривалі судові процеси за збільшення доходів від нафти та газу в результаті дають можливість компаніям отримувати (по суті - перерозподіляти на свою користь) майже 10 % доходу штату від нафти. Суму податків і прострочених роялті, які належать штату, експерти оцінюють майже в 9 млрд дол. [6].

За розрахунками фахівців (за так званою "моделлю розрахунку економічної ренти Файнберга", що включає 23 параметри, у тому числі ціну, об'єм видобутку на кож-

ному родовищі, федеральні та місцеві тарифи за використання нафтопроводів, витрати на транспортування нафти морем, роялті, податки, витрати видобутку), "нафтові компанії одержують 10 тис. дол. щохвилини кожної години впродовж 24 годин нафтовидобутку на добу". На думку Р. Стайнера, "будь-який державний податковий режим, що залишає такі величезні кошти в руках приватних корпорацій, які експлуатують суспільні ресурси, просто не виконує свого головного обов'язку - турботи про примноження добробуту громадян" [1].

Таким чином, одночасно з економічною та соціальною ефективністю системи вилучення та використання природно-ресурсної ренти, у штаті Аляска має місце нечітка специфікація прав власності і, як наслідок, дифузія ренти.

Отже, ідеальної моделі рентного механізму у світовій практиці на сьогоднішній день не існує. Навіть у розвинених країнах світу, у країнах, що багаті на природні ресурси, існує проблема недоотримання ренти на користь суспільства або приватизації ренти. У результаті політичного впливу, лобізму та корупції з боку великих корпорацій і бізнес-груп відбувається перетворення природної ренти на квазіренту у вигляді політичної, статусної та ін. Досвід штату Аляска та його Постійного фонду в цьому плані є унікальним. Його результатом є режим оптимального використання доходів від видобутку природних ресурсів (нафти) та доволі дієвий механізм забезпечення ефективної соціальної та інвестиційної політики.

Розглянемо основні функції Постійного фонду Аляски більш докладно.

По-перше, Постійний фонд Аляски виступає найбільшим інвестором. Концепція діяльності Фонду - виконання функцій банку розвитку економіки штату, а з 1980 року (законодавчо затверджено) - інвестиційного фонду. Мета інвестування Фонду - отримання прибутку при виключенні політичних та соціальних факторів. Конституцією Аляски та законом штату визначено вимоги відносно інвестицій фонду: інвестування лише в активи, що забезпечують дохід; забезпечення основного капіталу при максимізації загального прибутку; дотримання правил ефективного та "розсудливого" інвестування.

Стратегія Фонду проектується з розрахунку середньорічної реальної норми прибутку у розмірі 5 % на довготривалу перспективу. Ключовим моментом "розсудливого" інвестування є диверсифікація. У 1983 році законодавчо затверджено інвестиційний список, за яким Фонд здійснює перші інвестиції у фондову біржу, а потім у нерухоме майно. Пізніше цей список розширюється: інвестування за межами США (1990 рік); запровадження й використання нових напрямів інвестування - приватний акціонерний капітал (2004 рік); інфраструктура (2007 рік).

Розміщення цільових активів традиційними способами (акції, облігації, нерухоме майно та альтернативні інвестиції) у 2009 році законодавчо змінюється. Із цього моменту інвестиційний портфель визначається щорічно й регулюється відповідно до ринкових умов з метою оптимізації його структури та доходності. Наведено дані, за якими можна простежити динаміку інвестиційного портфелю: у 1988 році: облігації - 83 %, американські акції - 12 %, нерухомість - 5 %; 1998 рік: облігації - 48 %, американські акції - 36 %, неамериканські акції - 11 %, нерухомість - 7 %; 2009 рік: акції - 38 %, облігації - 22 %, нерухомість - 12 %, приватний акціонерний капітал - 6 %, інфраструктура - 3 %, готівка - 2 %, інше - 11 %; у період 2013-2015 років розподіл активів майже не змінюється: акції - 36 %, облігації і готівка - 20 %, нерухомість - 12 %, приватний акціонерний капітал - 6 %, інфраструктура - 4 %, інше - 16 % [8]. Сьогодні Постійний фонд виступає як національним, так і іноземним інвестором: охоплює більше 3 тис. компаній по всьому світу. У 2014 році широка й різноманітна диверсифікація значною мірою перемістилась територіально: із США (38 %) до Азії (15 %) та Європи (18 %) (рис. 2).

Інвестиції Фонду в нерухомість також різноманітні за місцем розташування, характером інвестиційного управління та типом інвестування: торговельні центри, житлові комплекси, індустріальні парки, офісні та багатопрофільні комплекси. Стратегія Фонду змінюється й у такому напрямку: придбання 100 % акцій об'єкта з метою гарантій контролю та максимізації норми доходу.

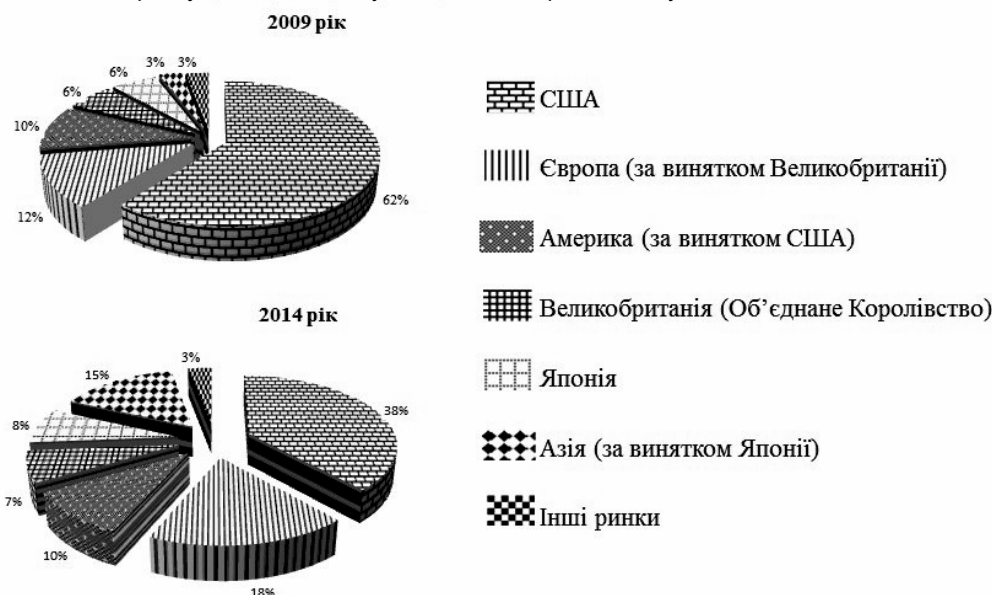

Рис. 2. Диверсифікація інвестицій Постійного (перманентного) фонду штату Аляска.
Джерело: [8].

Таким чином, інвестиційна політика Фонду характеризується широкою різноманітністю, високоякісним інвестиційним портфелем і конкурентоспроможною нормою доходу.

По-друге, Постійний фонд виконує функцію трансформатора доходів та їх перерозподілу. Як уже зазначалось, згідно із законодавством, як мінімум 25 % рент-

них доходів, що належать штату від видобутку нафти та мінеральних ресурсів, роялті й федеральних платежів, повинні акумулюватись у Постійному фонді [9].

Фонд складається з двох частин: заощаджувальної, кошти якої не розподіляються (основний дохід) і дохідної, кошти якої розподіляються (резервний дохід, який формує активи Фонду, що постійно зростають) (рис. 3).

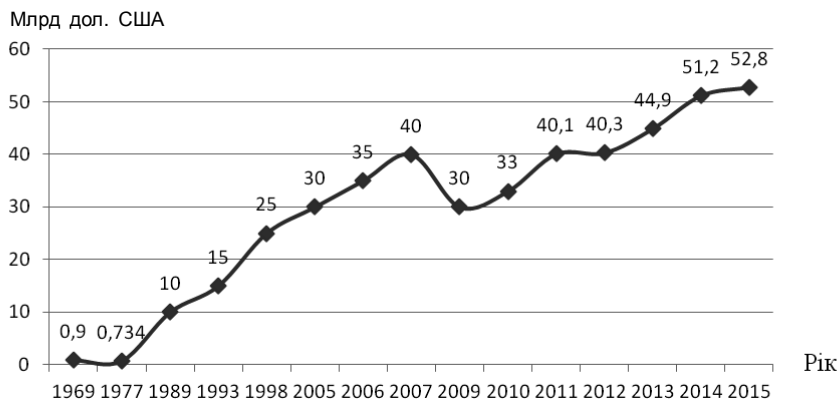

Рис. 3. Динаміка активів Постійного (перманентного) фонду штату Аляска.

Джерело: складено автором за [10, 11].

Кошти основної заощаджувальної частини Фонду можуть використовуватись для інвестування, але не можуть витратитись (без внесення відповідних змін до конституції більшістю голосів громадян). Основне призначення заощаджувальної частини Фонду (доходу, який не розподіляється) - створення доходу, призначеного для майбутніх поколінь жителів Аляски (який буде розподілятися у майбутньому). Ця частина Фонду формується із чотирьох джерел: доходи від продажу нафти, які надходять відповідно до конституції; додаткові кошти, депоновані спеціальними законодавчими актами; надходження від використання резервних доходів, які передаються до основної частини Фонду, для захисту коштів від інфляції; нереалізований (нерозподілений) прибуток (або збиток),

який залежить від волатильності ринку щодо вартості (доходності) інвестицій.

Друга частина Фонду (резервний дохід) утворюється за рахунок прибутку від інвестування та реінвестування основного доходу. Ці кошти можуть витратитись (або інвестуватись повторно). Саме ця частина Фонду використовується для здійснення виплат дивідендів нинішньому поколінню жителів Аляски та антиінфляційних заходів, а залишок коштів повертається до основного доходу Фонду для реінвестування.

Рішення про використання коштів заощаджуваної або дохідної частини Фонду приймаються щорічно законодавчим органом і губернатором штату Аляски.

Динаміка розмірів доходів Постійного фонду (основних і резервних) та їх перерозподілу свідчить про накопичення доходів майбутніх поколінь (рис. 4).

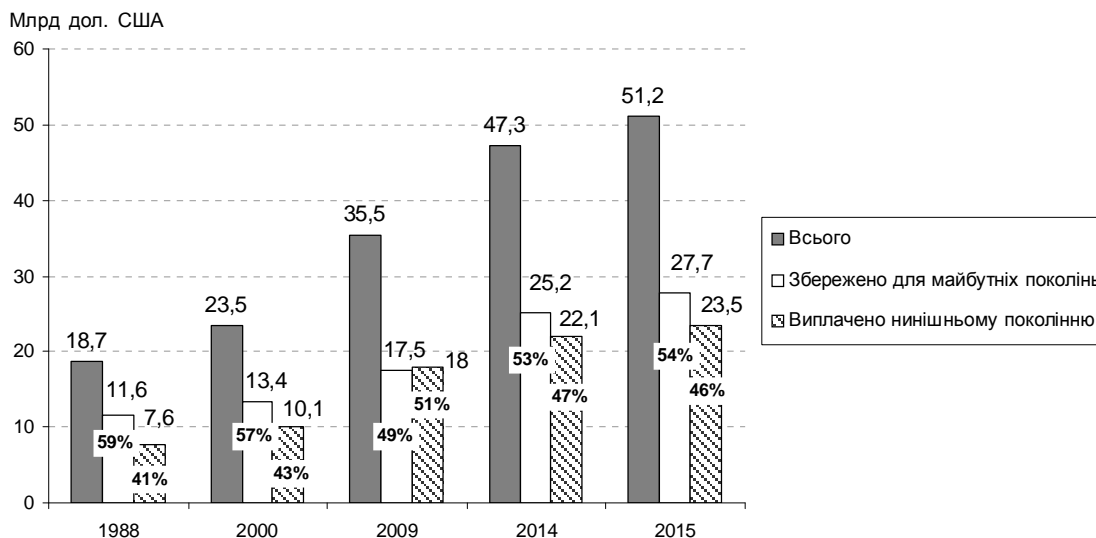

Рис. 4. Динаміка доходів Постійного фонду та їх перерозподілу.

Джерело: складено автором за [8].

По-третє, найбільший інтерес з точки зору перерозподілу й використання природно-ресурсної ренти становить дивідендна програма Постійного фонду, мета якої -

щорічний перерозподіл частки доходів фонду між резидентами штату. Отже, Фонд виконує соціальну функцію, виступає важливим інструментом соціальної політики.

Розмір дивідендів розраховується за визначеною формулою, виходячи із суми середнього доходу Постійного фонду впродовж останніх п'яти років. Така методика, на думку експертів, дозволяє вираховувати більш стабільні та точніші щорічні суми дивідендів. У табл. 1 наводиться алгоритм розрахунку дивідендів за згаданою методикою за підсумками 2015 року.

Завдяки програмі виплат дивідендів Постійний фонд

отримав широку підтримку жителів Аляски, тому що для деяких із них дивіденди виступають головним джерелом доходів, зокрема в сільській місцевості. За період із 1982 до 2015 року загальна сума виплачених дивідендів становить майже 1 273 млн дол.: майже кожен житель Аляски одержав більше 39 тис. дол. (табл. 2). Ця програма суттєво впливає на соціальну та економічну сфери регіону.

Таблиця 1. - Калькулятор розрахунку дивіденду, що виплачується Постійним фондом штату Аляска (на прикладі 2015 року)

Сума чистого доходу фонду за попередні п'ять років	2011 - \$2143 2012 - \$1568 2013 - \$2928 2014 - \$3531 2015 - \$2907 Разом: \$13077
Множення на встановлений законом 21 % (визначення 21 % від суми чистого доходу фонду за попередні п'ять років)	$\$13077 \times 21\% = \$2746$
Розподіл на 2 доходу, що направляється на дивіденди	$\$2746 \times 2 = \$1.373,1$
Додаток залишку на початок періоду 2013 року	$\$1.373,1 + 11,6 = \$1.384,7$
Віднімання зобов'язань попереднього року, витрат і операцій дивідендної програми	$\$1.384,7 - 48,3 = \$1.336,4$
Віднімання резервів для виплати за попередній рік	$\$1.336,4 - 0,9 = \$1.335,5$
Розподіл за кількістю претендентів	$\$1335500000/644511 = \$2072,00$
Дивіденд (\$/особу.)	\$2072,00

Джерело: [12].

Таблиця 2. - Динаміка розмірів щорічного дивіденду Постійного (перманентного) фонду штату Аляска впродовж 1982-2015 років

Рік	Розмір дивіденду, дол.	Рік	Розмір дивіденду, дол.	Рік	Розмір дивіденду, дол.	Рік	Розмір дивіденду, дол.
1982	1000,00	1991	931,34	2000	1.963,86	2009	1.305,00
1983	386,15	1992	915,84	2001	1.850,28	2010	1.281,00
1984	331,29	1993	949,46	2002	1.540,76	2011	1.174,00
1985	404,00	1994	983,90	2003	1.107,56	2012	878,00
1986	556,26	1995	990,30	2004	919,84	2013	900,00
1987	708,19	1996	1.130,68	2005	845,76	2014	1.884,00
1988	826,93	1997	1.296,54	2006	1.106,96	2015	2.072,00
1989	873,16	1998	1.540,88	2007	1.654,00	Разом:	
1990	952,63	1999	1.769,84	2008	2.069,00	39.099,41	

Джерело: складено автором за [5, 10]

По-четверте, виплати дивідендів пов'язані з програмою захисту Фонду від інфляції. Джерелом коштів антиінфляційних заходів є поточний дохід і дохід майбутнього року, якщо поточного доходу не достатньо. Рік від року сума коштів на ці заходи може кардинально змінюватись, тому що залежить від рівня інфляції й розмірів щорічного доходу. Сума, необхідна для реалізації антиінфляційної програми, розраховується шляхом помноження процентної зміни індексу споживчих цін на величину основних коштів за балансом на кінець бюджетного року. Залишок коштів на рахунок утворює надлишковий дохід, який може використовуватись за напрямками, передбаченими законодавством. Таким чином, діяльність Постійного фонду деякою мірою може впливати на інфляційні процеси.

Функцію забезпечення бюджетного збалансування покладено на згадуваний раніше Конституційний бюджетний резервний фонд Аляски.

У світовій практиці є й інші приклади успішного функціонування фондів, подібних до Постійного фонду штату Аляска. Наприклад, у тому ж 1976 році в Канаді ство-

рено Фонд збереження суспільної спадщини провінції Альберта. На відміну від фонду Аляски, доходи фонду спадщини Альберти не відділено від доходів самої провінції. Фонд Альберти не має захисту від інфляції, а тому його втрати набагато більші, а чисті активи в декілька разів менші, порівняно з фондом Аляски, хоча доходи цих двох фондів майже однакові. Виплату дивідендів (безпосередньо нинішнім жителям регіону) здійснює лише фонд Аляски, а фонд Альберти таких виплат не проводить. Отже, концептуальні основи побудови механізму роботи фонду (концепція перерозподілу рентних доходів) провінції Канади деякою мірою відрізняються від концепції, що покладено в основу роботи механізму штату США.

Обидві зазначені концепції перерозподілу доходів мають свої переваги та недоліки [1]. Так, існує точка зору, згідно з якою дохід від суспільної власності повинен спрямовуватись на розвиток інфраструктури, охорони здоров'я, освіти, науки, тобто на суспільні потреби, а не "привчати людей до подачок і відчувати працювати" [3]. Тому, на думку критиків, дивіденд, що вип-

лачується Постійним фондом Аляски, завдає економічних збитків штату й заохочує утриманські настрої серед населення. Натомість жителям Аляски достатньо буде повного звільнення від сплати податків штату [3]. Однак насправді саме програма виплати дивідендів підвищила інтерес громадян до діяльності Фонду, що сприяло посиленню контролю за використанням рентного механізму перерозподілу доходів з боку громадянського суспільства, що призвело до підвищення доходів населення та зростання його добробуту.

Існує думка, що підходи та принципи, які покладено в основу розбудови соціально-економічної моделі забезпечення суспільного добробуту штату Аляска, можуть успішно замінити приватну, конкурентну та експлуатаційну модель власності й одержання доходів, яка все ще домінує в сучасній економіці [1, 3].

За результатами аналізу закордонного досвіду роботи фондів накопичення ренти, можна стверджувати, що ефективно функціонують та сприяють економічному розвитку лише ті з них, особливостями роботи яких є високий ступінь прозорості і доступність інформації про управління їх коштами.

Розглянемо особливості системи управління Постійним фондом штату Аляска. Як уже зазначалось, відповідно до законодавства створено (у 1980 році) Корпорацію по управлінню Фондом. Ця державна структура управляє активами Фонду та приймає рішення про інвестування. Корпорація ізольована від політичного впливу, але несе відповідальність перед жителями штату. Баланс незалежності та відповідальності досягається завдяки Раді опікунів, а також за рахунок вимоги необхідності узгодження дій Корпорації з державними органами штату Аляска. Окрім цілей економічного характеру, про які вже йшлося вище, ще однією важливою метою визначено забезпечення надійною та об'єктивною інформацією про діяльність Фонду не лише адміністрацію федерального органу, а й жителів штату.

Загальна політика Постійного фонду визначається Радою опікунів у кількості шести осіб, четверо з яких - представники громадськості, що мають визнану компетентність у фінансових та інвестиційних питаннях, а також в інших сферах управління бізнесом. Упродовж чотирирічного терміну кожен із них щорічно по черзі обирається головою. Ще два опікуни призначаються з адміністрації губернатора. Опікуни наймають керівника (менеджера), який формує штат управління Корпорацією. Корпорація функціонує за рахунок доходу від інвестицій Фонду (витрати на управління складають близько 0,0021 % активів Фонду). Бюджетний і Контрольний комітети штату Аляска здійснюють нагляд за діяльністю Корпорації. Законодавчий орган щорічно ухвалює її бюджет, що виступає ще одним засобом та рівнем контролю.

Додамо, що сьогодні Постійний фонд є одним із найбільш рентабельних інвесторів в Америці. Якщо раніше за рівнем доходності Фонд займав друге місце після нафтової промисловості, то в подальшому його реалізований чистий прибуток перевищив державні нафтові доходи: Постійний фонд перетворився на головну фінансову силу Аляски. Цей процес певною мірою зумовлений підвищенням прозорості роботи та доступності інформації про діяльність фонду.

Таким чином, жителі Аляски, за якими законодавчо закріплено власність на землю та її надра, мають контроль за ресурсами штату, що забезпечує їм одержання частини рентного доходу від природних ресурсів у виг-

ляді виплат дивідендів. Залежність штату від невідновлюваних ресурсів (нафти), які із часом неминуче будуть вичерпані, сприяла пошуку шляхів генерування рентних доходів у багатство, яке може бути примноженим. Це завдання було вирішено за рахунок створення Постійного (перманентного) фонду Аляски, у результаті діяльності якого відбувається акумулювання й трансформація природно-ресурсної ренти в різні види квазі-ренти (інвестиційну, фінансову, інтелектуальну та ін.). Досвід Аляски демонструє позитивні можливості громадянської (суспільної) власності, доводить реальність її дохідності, а також ефективності рентного механізму.

Висновки

Таким чином, дослідження механізму та умов ефективності моделей розподілу природно-ресурсної ренти, а також світового досвіду використання рентного механізму перерозподілу доходів з метою суспільного добробуту дає можливість певних висновків.

Основними принципами ефективності системи перерозподілу природно-ресурсної ренти є специфікація прав власності всіх учасників рентних відносин (зокрема володіння, розпорядження, користування, відповідальність) у рамках громадянської (суспільної) форми власності на природні ресурси; забезпечення балансу інтересів суб'єктів відносин, запобігання домінуванню окремих груп, а в разі потреби - підпорядкування їх діяльності меті суспільного добробуту; можливість громадського контролю за роботою всіх інституцій та елементів системи, доступність інформації про результати їх функціонування.

Важливою складовою механізму забезпечення суспільного добробуту в результаті перерозподілу рентних доходів є відповідна система оподаткування використання ресурсів, основним принципом якої є встановлення оптимального рентного режиму, що залишає стимули до виробництва й у той же час максимізує дохід, частина якого перерозподіляється на користь суспільства (громади).

Провідна роль у формуванні механізму рентних відносин належить державі. Дієвим інструментом державної рентної політики виступають спеціальні фонди, зокрема у вирішенні питань перерозподілу природно-ресурсної ренти, акумулювання коштів та ефективного управління накопиченим капіталом з метою суспільного добробуту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стейнер Р. Реструктуризація налогообложения нефтедобычи с целью максимизации общественной выгоды. Материал для Парламентских слушаний в Государственной Думе РФ на тему: "Макроэкономическая эффективность альтернативных налоговых систем" [Електронний ресурс] / Р. Стейнер. - М., 23 апреля 2001. - Режим доступу : http://pacificenvironment.org/downloads/Oilgas_2001_%20Restructuring_taxation_for_oil_Steiner.pdf.
2. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / [за ред. Е. М. Лібанової, М. А. Хвесика]. - К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. - 776 с.
3. Хикл У. Модель Аляски - возможности для России? [Електронний ресурс] / У. Хикл // Стратегия России. - 2006. - № 4. - Режим доступу : http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1145953747&archive=1145955478&start_from=&ucat=14&.
4. Establishing a Rational Foundation For Review, Formulation and Implementation Of Alaska's Oil and Gas Fiscal Policy. A Report

by Richard A. Fineberg, Principal Investigator Research Associates PO Box 416 Ester, Alaska. - April 7, 2011. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.finebergresearch.com/pdf/112RAF.pdf>.

5. Alaska Permanent Fund Corporation. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.apfc.org/home/Content/home/index.cfm>.

6. Department Releases Revenue Sources Book - December 4, 2013. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.revenue.state.ak.us>.

7. A Report to the Alaska Budget Report by Richard A. Fineberg, February 28, 2007 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.finebergresearch.com>.

8. Alaska Permanent Fund Corporation. Annual Report [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.apfc.org/home/Content/publications/reportArchive.cfm>.

9. Базалева Р. Освоение арктического шельфа. Регулирование и налогообложение нефтяных компаний в США, России и Норвегии / Р. Базалева, П. Казначеев // Экономическая политика. - 2015. - Т. 10. - № 2. - С. 110-132.

10. An Alaskan's Guide to the Permanent Fund. Presenting Basic Information About Your Permanent Fund. 12-th edition - July 2009 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.apfc.org/home/Media/publications/2009AlaskansGuide.pdf>.

11. Alaska Permanent Fund. Fund Financial History end Projections. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.apfc.org/_amiReportsArchive/201601Proj.pdf.

12. Alaska Department of Revenue. Permanent Fund Dividend Division. Overview of the 2015 Dividend Calculation [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://pfd.alaska.gov/LinkClick.aspx?fileticket=m6LKKFK70ug%3d&tabid=504&portalid=6>.

Шерстюкова Карина,

аспирант кафедри економічної теорії

Донецького національного університету економіки і торгівлі

ім. М. Туган-Барановського, г. Кривий Ріг

ПЕРЕРАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОЙ РЕНТЫ С ЦЕЛЮ БЛАГОСОСТОЯНИЯ ОБЩЕСТВА: ОПЫТ ШТАТА АЛЯСКА

В статье определены основные принципы построения системы перераспределения природно-ресурсной ренты, функционирование которой обеспечивает высокий уровень экономического и общественного благосостояния населения. Проанализированы механизмы и условия эффективности моделей распределения и перераспределения природно-ресурсной ренты в современной экономике. Исследован мировой опыт использования рентного механизма перераспределения доходов с целью общественного благосостояния, в частности опыт штата Аляска. В итоге сформулированы основные принципы перераспределения природно-ресурсной ренты, обуславливающие эффективность рентной политики в частности и государственной социально-экономической политики вообще.

Ключевые слова: природно-ресурсная рента; механизм перераспределения доходов; модель экономики общественного благосостояния; штат Аляска.

Sherstyukova Karina,

graduate student of economic theory department,

Donetsk National University of Economics and Trade after M. Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih

REDISTRIBUTION NATURAL RESOURCE RENTS FOR WELFARE SOCIETY: EXPERIENCE ALASKA

The aim of article is an investigation of mechanism and conditions of the efficiency of distribution and redistribution models of natural resources rents, as well as the World Experience of. Using of redistribution mechanism of rents for the public welfare.

The study used general scientific and special methods, in particular: the dialectic, the theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis - when determining the basic principles of the system and elements of rent redistribution mechanism, statistic-economic and graphic - in determining the distribution model operation results and the redistribution of natural - resource rent.

The article clarified the basic principles of the system of redistribution of natural resource rents, the functioning of which ensures a high level of economic and social welfare of the population. We analyzed the mechanisms and conditions for the effectiveness of the distribution model and the redistribution of natural resource rents in the modern economy. We studied the world experience of using the rental income redistribution mechanism with a view to the public welfare, such as the Alaska experience.

Scientific novelty lies in the definition of the basic principles of redistribution of natural resource rents that determine the effectiveness of rent policy in particular and the state social and economic policy in general.

The results can be the basis for further research and practice-oriented development, they are the basis for solving practical problems of redistribution of natural resource rents for the purpose of social welfare.

Key words: natural resource rents; income redistribution mechanism; economy model of social welfare; Alaska.

REFERENCES

1. Steiner R. (2001), Restructuring of the oil tax in order to maximize public benefit, *The material for the parliamentary prospecting in the State Duma on the subject: "Macro-economic efficiency of alternative tax systems"*, Moscow, 23 April 2001, available at: http://pacificenvironment.org/downloads/Oilgas_2001_%20Restructuring_taxation_for_oil_Steiner.pdf (access date March 28, 2016) (rus).

2. Libanova E. M., Khvesyk M. A. (2014), Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: national report, SU IENUSD NAS of Ukraine, Kyiv, 776 p. (ukr).

3. Hiki W. (2006), "Model of Alaska - Opportunities for Russia?", *Strategiya Rossii*, no. 4, available at: http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1145953747&archive=1145955478&start_from=&ucat=14& (access date April 10, 2016) (rus).
4. Establishing a Rational Foundation For Review, Formulation and Implementation Of Alaska's Oil and Gas Fiscal Policy. A Report by Richard A. Fineberg, Principal Investigator Research Associates PO Box 416 Ester, Alaska. April 7, 2011, available at: <http://www.finebergresearch.com/pdf/112RAF.pdf>. (access date April 6, 2016) (eng).
5. Alaska Permanent Fund Corporation, available at: <http://www.apfc.org/home/Content/home/index.cfm>. (access date April 26, 2016) (eng).
6. Department Releases Revenue Sources Book – December 4, 2013, available at: <http://www.revenue.state.ak.us>. (access date April 25, 2016) (eng).
7. A Report to the Alaska Budget Report by Richard A. Fineberg, February 28, 2007, available at: <http://www.finebergresearch.com>. (access date April 6, 2016) (eng).
8. Alaska Permanent Fund Corporation. Annual Report, available at: <http://www.apfc.org/home/Content/publications/reportArchive.cfm> (access date April 26, 2016) (eng).
9. Bazaleva R., Kaznacheyev P. (2015), "Mastering of Arctic shelf. Regulation and taxation of oil companies in the United States, Russia and Norway", *Economicheskaya politika*, vol. 10, no. 2, pp. 110-132 (rus).
10. An Alaskan's Guide to the Permanent Fund. Presenting Basic Information About Your Permanent Fund. 12-th edition – July 2009, available at: <http://www.apfc.org/home/Media/publications/2009AlaskansGuide.pdf>. (access date April 20, 2016) (eng).
11. Alaska Permanent Fund. Fund Financial History and Projections, available at: http://www.apfc.org/_amiReportsArchive/201601Proj.pdf. (access date April 26, 2016) (eng).
12. Alaska Department of Revenue. Permanent Fund Dividend Division. Overview of the 2015 Dividend Calculation, available at: <https://pfd.alaska.gov/LinkClick.aspx?fileticket=m6LKKFK70ug%3d&tabid=504&portalid=6>. (access date April 22, 2016) (eng).

© Шерстюкова Карина

Надійшла до редакції 13.05.2016

УДК 622 (09)

ГАЙКО ГЕННАДІЙ,

*доктор технічних наук, професор кафедри геобудівництва та гірничих технологій
Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*

БЛЕЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР,

*доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри обладнання нафтових і газових промислів
Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка*

"ВУГІЛЬНА ЛИХОМАНКА" І ПРОМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК ДОНЕЦЬКОГО БАСЕЙНУ: ВИТОКИ, ПОДІЇ, ТВОРЦІ

У статті розглянуто питання промислового розвитку Донецького басейну, зокрема формування й розвиток вугільної й металургійної промисловості, які припадають на другу половину XIX - початок XX століття. Коротко описано найбільш важливі події та внесок українських і зарубіжних дослідників і підприємців у промислові перетворення на сході України. Показано, що бурхливий розвиток гірничо-металургійної промисловості та транспорту Донецького басейну в останній третині XIX ст. нерозривно пов'язаний з опануванням залізних руд Криворіжжя, тобто із системним розвитком важкої промисловості Лівобережної України. Обґрунтовано, чому формування Донбасу як промислового центру України доцільно розглядати як важливу складову глобального процесу світових промислових перетворень ("промислової революції").

Ключові слова: Донецький басейн; вугільна промисловість; геологічна розвідка; металургія; промислова революція; історія гірництва.

Постановка і стан вивчення проблеми. Промислове видобування вугілля на українському Донбасі, формування вугільної й металургійної промисловості припадає на другу половину XIX - початок XX ст. Першим поштовхом для пошуку й видобутку донецького вугілля було забезпечення паливом бахмутських і торських солевих промислів (1721 р.), пізніше - будівництво Лу-

ганського ливарного заводу (1795 р.) й забезпечення вугіллям чорноморського пароплавства, але промислові масштаби видобутку пов'язані зі стрімким розвитком залізниць і чорної металургії на сході України. За два сторіччя річний видобуток вугілля на Донбасі виростає з початкових сотень пудів до 25 млн т (1915 р.). Історії вугільної промисловості Донбасу присвячено